

algunes dades sobre ramon vidal de besalú

per
MONTERRAT DEL POZO i FERRER

Sovint es parla de Ramon Vidal de Besalú identificant-lo com a Bisuldense. És cert, però, que la seva biografia i les seves dades personals són desconegudes. ⁽¹⁾

Les dates de la seva producció literària van de 1160 a 1220 i per tant, és a l'entorn d'aquestes que cal situar-lo històricament, ⁽²⁾ les quals corresponen a l'època d'Alfons I i Pere II el Catòlic, Rei d'Aragó i Comte de Barcelona.

Ell mateix dóna compte del seu origen besalunenc quan, a l'inici de les «REGLES» diu: "Perço en Ramon Vidatis de Besalú..." com també en els primers versos d'«ABRILS». La nombrosa bibliografia que existeix dedicada a la seva obra ignora, però, el lloc i la data del seu naixement.

Tampoc no pot afirmar-se que Ramon Vidal fos jueu, com sovint es fa. El mateix Pare Nolasc del Molar, bon coneixedor de l'«Aljama» jueva de Besalú, es pregunta: "Però, el cèlebre trobador Ramon Vidal era veritablement jueu? Algunes expressions de les seves obres fan creure que era cristià", sense acompanyar-hi, però, cap asseveració ni cap negació definitiva. Tanmateix existent a l'arxiu notarial de Besalú (actualment a Olot), sempre que hi apareix el cognom Vidal, pertany a jueus i aquesta constatació ens apropa a l'origen jueu d'En Vidal. ⁽³⁾

L'historiador Francesc Montsalvatje i Fossas, a les seves «Noticias Históricas», ⁽⁴⁾ fa un catàleg de persones notables, filles de Besalú i parla de Ramon Vidal, precisament per ser fill d'aquesta vila, dedicant-li un llarg capítol. ⁽⁵⁾ A la pàgina 198 de la mateixa obra estudia els carrers de Besalú i concretament la «Plaça dels Jueus», afegint-hi que "aquets eren nombrosos a la Vila de Besalú". Tot seguit copia un document del "Comte de la Girona, de que es tenen notícies dels anys 879 al 894". El document es refereix a l'esmentat comte qui compra als jueus l'alou de «Judaiques», afegint que "l'esmentada notícia potser sigui la més antiga de la qual es té notícia dels jueus d'aquesta comarca".

(1) i (2) Tesi doctoral d'Antoni Comas, que fou Catedràtic de Literatura de la Universitat de Barcelona. *Obra inèdita. Biblioteca de la Universitat de Barcelona.*

(3) Pare Nolasc del Molar «Un vestigio de Ramon Vidal de Besalú?». Article a la revista *Pirene*. Olot, 2.ª època n.º 2. Any 1962. En aquest article transcriu un document de l'arxiu parroquial de Besalú, en el qual es parla de Ramon Vidal, Guillem Vidal i d'altres (segueix el document que es refereix a la dotació que fa Hermandad a l'Hospital de Besalú el 1216). El Pare Nolasc es pregunta si aquest Ramon Vidal podria ser el trobador.

(4) Francesc Montsalvatje i Fossas, *Noticias Históricas*. Besalú, *Imprenta Juan Bonet*, Olot 1890, pàg. 140.

(5) Francesc Montsalvatje, obra esmentada. Transcriu íntegrament el poema «Abrils» i la seva traducció al castellà, així com el poema «Castia Gilos» i part de les «Regles», recolzant els seus criteris en l'obra de Milá i Fontanals: «Los Trovadores de España» i en el *Diccionario Crítico de Escritores Catalanes* de Torres Amat.

Les investigacions recents del professor Grau Montserrat fan un estudi de l'organització de l'«aljama» jueva de Besalú, de la seva demografia i d'altres comunitats del comtat, però no fa esment de Ramon Vidal, encara que aquest cognom s'hi troba repetidament confirmant així l'asseveració abans esmentada pel Pare Nolasc.⁽⁶⁾

En el "Catálogo Monumental de la Provincia de Gerona" i en el capítol dedicat a la «Miqwe» (pàg. 57) es diu que: "El més famós dels jueus de Besalú, per haver sobresortit en el cultiu de les lletres, fou Ramon Vidal de Besalú", donant, doncs, per sabut que era jueu.⁽⁷⁾

Miquel Oliva i Prat,⁽⁸⁾ quan a la descripció de la «Miqwe»⁽⁹⁾ o lavatori ritual jueu annex a la sinagoga de Besalú, en ser descobert el 13-XII-1964, considera la importància arquitectònica del monument, dient que és digne de la puixant «aljama» existent a Besalú des del segle X. De la preferència que meresqué dels Comtes de Besalú i més tard dels Comtes de Barcelona... "I per diversos personatges insignes en el cultiu de les ciències i les lletres, recordant al respecte Ramon Vidal de Besalú".⁽¹⁰⁾

A l'Enciclopèdia Catalana trobem Vidal Efraim, talmudista i astrònom, Rabí de Mallorca l'any 1381, i Vidal Josef Ben Labí de Saragossa el 1370, escriptor, financer i poeta.⁽¹¹⁾ Com veiem, en dates posteriors continua el cognom Vidal en personatges rellevants de la gran família jueva.

Per les dates, el marc històric en el qual apareix Ramon Vidal de Besalú és ja posterior a l'època comtal. Segons les dades aproximades, feia ja mig segle que havia mort el darrer Comte de Besalú, Bernat III. Aquest estava casat amb Maria de Barcelona, filla de Berenguer III el Gran, Comte de Barcelona i de la seva primera esposa Maria Ruíz de Vivar, filla del Cid Campeador (Rodrigo Díaz de Vivar). Maria de Barcelona fou promesa l'octubre del 1100, a l'edat de dos anys, al Comte de Barcelona, que llavors en tenia

A la pàg. 173, José Fernández Corominas escriu: «La Miqwe de Besalú»: A principis de 1966 visità Besalú el rabí israelita Salzer, de Marsella, amb jurisdicció pel sud de França. Aquella visita fou clau per a contestar una important pregunta. El Rabí Salzer afirmà que es tractava d'un bany d'immersió total. Ho demostrarà l'alçada de l'orifici d'entrada de l'aigua que arriba justament a l'alçada del pit d'una persona normal. Únicament es banyaven i purificaven les dones després del període menstrual. El bany de purificació masculí restava reservat als casos de conversió al judaisme d'un membre procedent d'una altra confessió i per un sol cop. El rabí Salzer s'interessà pel passadís que des de la sinagoga comunica, encara avui, amb el bany ritual i opinà que podria tractar-se d'un pas discret que evitava a les dones l'entrada principal per la plaça dels jueus, molt concorreguda en aquelles èpoques. El Sr. Fernández Corominas s'estén explicant que l'aigua que arribava a la «Miqwe» procedia d'una deu termal de 18 a 22 graus que desaparegué en les riuades del riu Fluvià, per allà els anys 1617-64 i 90.

En el llibre **Masada. La fortaleza de Herodes y el último bastión de los Zelotes**, escrit per Yigael Yadin, Catedràtic d'Arqueologia de la Universitat Hebrea de Jerusalem, Edicions Destino, Barcelona, 1969. A la pàg. 64 i següents explica la troballa de 2 banys rituals jueus entre les edificacions que es troben a la plataforma de Masada, al costat del Mar Mort. Aquesta troballa fou constatada pel rabí David Minzberg de Jerusalem, el 1963, que prengué amb tota cura les «40 mesures» requerides per la llei, comprovant ambdues «Mikave» (nom que com veiem difereix una mica del de Besalú).^(*) Aquesta troballa permeté de conèixer millor la història fascinant del fort de Massada, del qual tant s'ocupa Josefo Flavio pels anys 73 de la nostra era.

És curiós comprovar que les «Mikave» de Massada i la «Miqwe» de Besalú foren descobertes únicament amb un any de diferència i són representatius de tan antic ritual de la més pura llei del Talmut. És inapreciable per a refermar la importància que assolí l'aljama de Besalú.

A l'arxiu municipal de Besalú es troba el llibre de "Registro Fiscal de los Edificios y demás fincas urbanas que radican en el término municipal de Besalú" (Girona) "segons resultat de la comprovació en una procés de real descrit de 4 de febrer de 1893". En el foli 39 es troba registrada: «Una mesquita, antiga església dels jueus, que llanda al nord amb Miquel Güell l'oest amb terrenys comuns i al sud amb el riu Fluvià. Té de superfície 90 (?) m. És propietat comunal». El llibre és signat per l'alcalde Pere Lladó el març 1894.

La denominació de "mesquita en lloc de sinagoga com correspon a una antiga església dels jueus", és sens dubte deguda bé a confusió o ignorància, restant, però, la seva ubicació ben descrita i sobretot complementada amb les descripcions que es troben als folis 35, 36 i 37 del mateix llibre i que diuen, respectivament: Casa del carrer del Pont n.º 222, propietat de Joan Roca i Sarola, llandant a l'oest amb la baixada a la «mesquita».

Casa del carrer del Pont, que llanda a l'oest amb la «mesquita» propietat del mateix Joan Roca i Sarola. Casa del carrer del Pont, propietat dels hereus de Joan Simon, llandant a l'oest amb la baixada de la «mesquita».

(11) Volum 15. Barcelona. Signat per J. Riera.

(6) «Judería de Besalú». Girona, s. XIII al XV. Resum de la tesi doctoral presentada per Manuel Grau i Montserrat, Universitat de Barcelona, 1977. Secretariat de publicacions, intercanvi i extensió universitària.

(7) **Catálogo Monumental de la Provincia de Gerona. La Comarca de Besalú**, per Josep M.º Corominas i Planellas i Jaume Marquès i Casanovas. Editat per la Diputació Provincial de Girona.

(8) «Un importante monumento hebraico descubierto en Besalú» (Girona), Actes del 5è. Congrés Internacional d'Estudis Pirenaics, Jaca, Pamplona, 1966, Volum 3r. Saragossa.

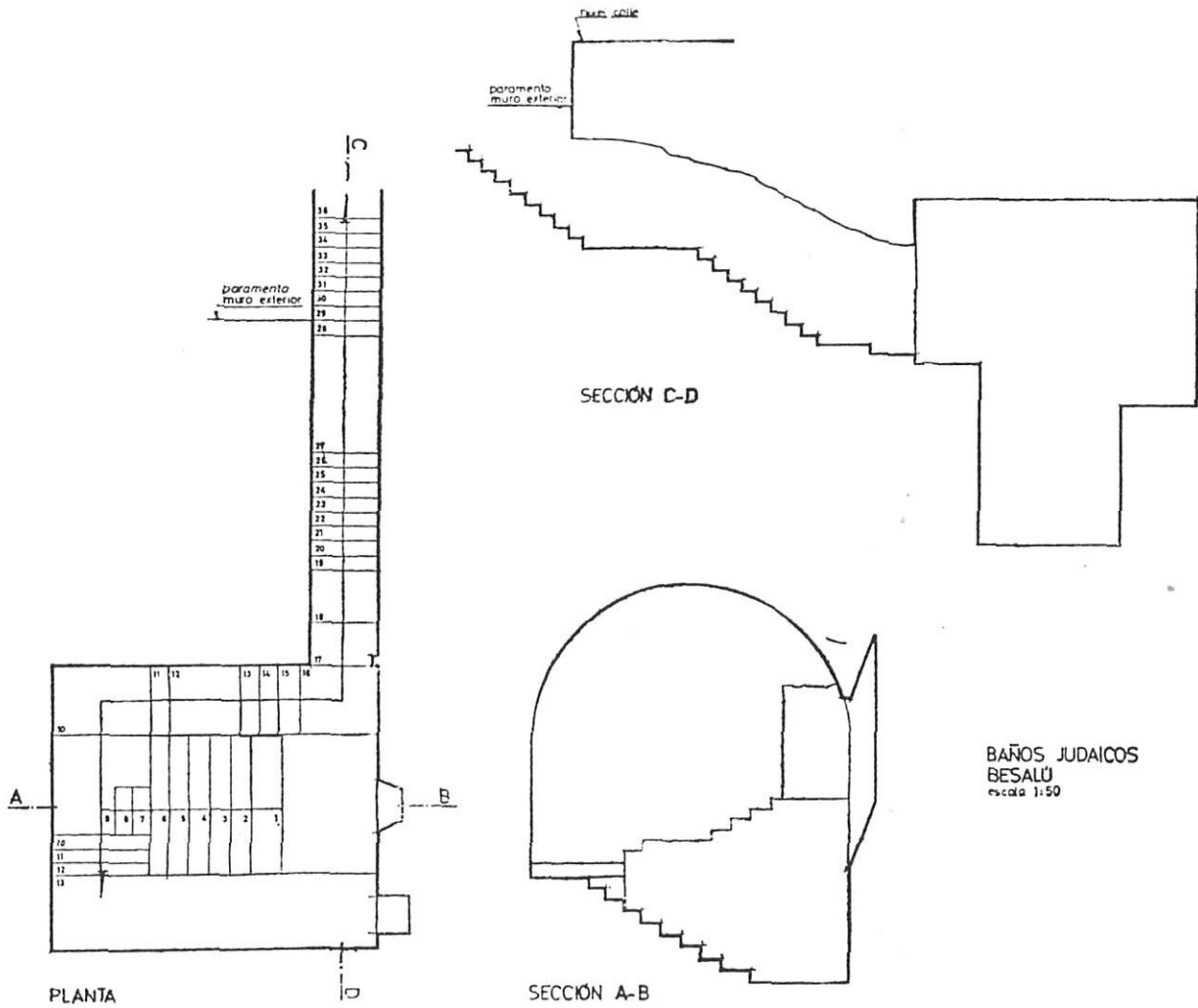
(9) Aquest monument és l'únic que resta a Espanya i el 3r. a Europa, car el ritual desaparegué i les "MIQWE" caigueren en desús. El descobriment causà sensació en els medis jueus i des de llavors ha estat constantment visitada. La seva descripció completa ve a l'obra d'Oliva abans esmentada. Una altra descripció correspon a la pàg. 173 del llibre **Besalú, un país aspre i antic**, de Ramon Grabolosa, 2.º edició. Editora Montblanch. Barcelona, 1973. També ve en **El Catálogo Monumental de la Provincia de Gerona. Comarca de Besalú**, abans esmentat.

(10) En el volum corresponent a les actes de la «3.ª Assemblée d'Estudis sobre el Comtat de Besalú», 1976, Impremta Aubert, Olot.

(*) Aquestes «40 mides» es refereixen a capacitat d'aigua. El llibre: "LA MINSA" (Lleo oral) (traducció de Carles del Valle –Editora Nacional– Madrid 1981-82) al capítol que parla del bany ritual, pàgina 1242) diu que la piscina del bany ritual té "40 SEAS" (mides) i que s'hi pot submergir un home.

A la "ENCICLOPEDIA DE LA BIBLIA", Vol. VI de J. A. Palacion, Editorial Garriga, 1969-2.ª edició, diu que «SEAS» és una mida de capacitat equivalent al sumeri BAN. Afegeix que la seva traducció al sistema modern no és satisfactòria, ja que oscil·la entre 13'12 i 17'66 litres, per tant prenent la mitjana podria considerar-se 10'39 litres. Per tant 40 «SEAS» podrien ésser 41'56 litres d'aigua.

Els IX capítols següents de la "MISNA" tracten del complicadíssim ritual de purificació referit a les condicions de l'aigua, el qual dona a entendre que el "MIQWE" va tenir gran importància i encara la té per als fidels seguidors de la "MISNA".

Plànol de la planta (estat actual) i seccions A-B (Nord-Sud) i C-D (Est-Oest). Miquel Oliva i Prat.

40-45. A les capitulacions matrimonials s'havia estipulat que, cas de no tenir descendència, el Comtat de Besalú passaria al de Barcelona. I així s'esdevingué. Bernat III morí el 1111, quan la seva esposa no havia encara complert sis anys i així fou com acabà el Comtat de Besalú,⁽¹²⁾ 209 anys des de Guifré el Pilós i 326 des de la divisió del territori pel rei franc.⁽¹³⁾

Ramon Vidal no conegué, doncs, la cort comtal de Besalú i el tarannà bel·licós de l'alta edat mitjana. Un nou corrent, un nou estil de vida anava canviant la societat, que s'anomenaria feudal o feudalisme. Les grans corts reials i les dels senyors foren els centres on es reunien els artistes tot cercant mecenes. Pintors, músics, literats, etc. i, entre aquests darrers, floreix un estil peculiar, el dels trobadors; "trencant el menyspreu mantingut durant segles per part dels qui tenien un culte excessiu per l'antiguitat clàssica, tancant els esperits a tot allò que no emprava el llatí o el grec. Quan l'amor no podia ser altra cosa que Eros o Cupido i només una còpia d'una olímpica mitologia".⁽¹⁴⁾

Montsalvatje fa un curiós comentari atribuït l'afició dels magnats per la poesia com a provinent dels àrabs i que s'adaptà molt bé a la manera de ser dels senyors feudals. Així, doncs, les ciències i les arts que fins llavors havien estat patrimoni dels monestirs s'introduïren a les corts feudals mitjançant la poesia.⁽¹⁵⁾

(12) «Aspecte Politique des trois mariages de Raymond Berenguer le Grand». Autor: SZABOLCS de Vajay. Volum de les actes corresponents a la «2.ª Assemblée d'Etudes sobre el Comtat de Besalú», 1968. Impremta Aubert. Olot, pàg. 49. A la mateixa obra, pàg. 50, afegeix: Que l'altra filla de Berenguer III el gran, Ximena, casà amb el Comte de Foix i que un fill d'ells, Roger IV, fou pare del famós trobador Raymond Roger.

(13) Santiago Sobrequès i Vidal: «Algunes precisions sobre la Història dels Antics Comtes de Besalú». «2.ª Assemblée d'Etudes sobre el Comtat de Besalú», pàg. 21, Impremta Aubert, Olot, 1972.

(14) Regine Pernoud. Doctora en Lletres. Medievalista francesa, a **Leonor de Aquitània**, Coleccions Austral, Espasa Calpe, Madrid, 1969.

(15) Martí de Riquer, **Història de la Literatura Catalana**, Edicions Ariel, Barcelona, 1964, pàg. 21.

Martí de Riquer, a la seva "Història de la Literatura Catalana", exposa com el fenomen literari trenca amb tota aquesta tradició, al començament del segle XII, tot unificant l'expressió poètica en llengua provençal o llengua "d'Oc".

Al nord d'Itàlia, en una franja que s'estén a ambdues bandes dels Pirineus i que abasta Llengua d'Oc, Gascunya, Provença, Auvèrnia, Llimosí i Catalunya, floreix el nou estil literari en una llengua que no és la materna, però sí romànica, germana del català.

Aquells poetes són els trobadors i llur activitat literària: trobar. Aquells que escribien en llatí eren els únics que continuaren essent anomenats poetes. Els trobadors, a més d'escriure el text poètic, havien de saber la tècnica musical, car s'acompanyaven amb música, la qual cosa exigia una especialització complementària.

D'altra banda, no sempre era el trobador qui interpretava i divulgava la seva pròpia obra poètica, sinó que se servia d'un intèrpret anomenat joglar. El trobador era un professional que vivia del seu art, oferint-lo als reis, als prínceps i als senyors feudals, les corts dels quals freqüentava. El fet que alguns d'aquests personatges fossin també trobadors, n'elevà el rang i els donà una categoria social que els permeté alternar amb ells.

El joglar, en canvi, era un simple divulgador, personatge trempat i simpàtic, generalment de procedència humil i que es confonia amb els servidors, amb els bufons i nans, els quals, a més, sabien fer jocs de mans i acrobàcies. Sovint, els trobadors tenien diversos joglars divulgant llur obra. ⁽¹⁶⁾

La poesia provençal està basada en el nombre de síl·labes del vers i de la rima. Els versos es combinen en estrofes i se'n diu coples. Els gèneres que es cultiven els troben reflectits a l'obra de Ramon Vidal i explicats a les seves «REGLES». No es tracta, doncs, només de poesia amatorial, ans és emprada com a forma de «denúncia», tal com diríem ara, «contestatària», en la qual estan exposats abusos i tiranies i fins i tot moralitzant.

Posteriorment, del concepte de l'amor tractat a les trobes se'n diu «amor cortès»: «al fui amor», que no és l'amor sensual, ans aquell pel qual l'enamorat es supera a si mateix per assolir aquesta «joi» o goig exultat que l'inspira veure o servir la seva dama. El fet de «servir-la» vol dir que, normalment, el trobador està al servei del cavaller, l'espòs d'ella. Per aquesta raó l'amor cortès és sempre vers una dama casada i és doncs un amor extramatrimonial, la qual cosa té explicació en els casaments d'estat que unien en aquella època les principals famílies.

Als trobadors els agradava dissimular el nom de la dama sota un senyal o nom fingit, car la discreció era indestriable de la cortesia. El nom de la dama havia de

restar amagat com un tresor dins el cor del poeta. ⁽¹⁷⁾ El cavaller i la dama cortès havien de ser nobles, generosos, lleials i elegants.

L'estructura feudal estava basada en la interdependència, el «vasallatge» i la pleitesia que es donen els uns als altres, assegurant així llur protecció i defensa. També hi són sotmesos els trobadors que es mouen d'un centre de poder en un altre.

Les més antigues poesies provençals són de Guillem de Poiteau, l'any 1100: Guillem VII, comte de Poitiers i IX duc d'Aquitània. La seva néta, Elionor d'Aquitània, reina de França per matrimoni amb Enric VII i més tard reina d'Anglaterra, pel seu matrimoni amb Enric III Plantagenet, fou també anomenada «Reina dels Trobadors». Dona sens igual, que dominà el seu segle, la cort de Leonor era el meravellós focus de poesia al bell mig de la vida cortès i cavalleresca de la seva època.

Allí es vivien les apassionades i subtils controvèrsies de les «corts d'amor», en els quals hi havia veritables tribunals que dictaven sentències a les quals els calia sotmetre's els amants. Eren jocs d'enginy, de lleure d'una societat a la que res no apassionava més que l'anàlisi dels matisos de l'amor.

Elionor d'Aquitània fou mare del rei Joan sense Terra, de Ricard Cor de Lleó i de Godofred. D'entre les seves filles, Leonor Plantagenet fou casada amb el rei de Castella Alfons VIII, l'any 1160, de qui tingué 11 fills.

Elionor d'Aquitània anà a la cort de la seva filla, cort que llavors, com també la de Catalunya, era molt acollidora amb els trobadors. Un d'ells, Ramon Vidal de Besalú ha deixat en els seus versos com era una reunió literària a la cort d'Alfons VIII de Castella: "És Leonor la jove. És bella, modesta, amb el seu vestit de seda roja,

(16) Francesc Montsalvatje i Fossas, Obra esmentada.

(17) Regine Pernaud, Obra esmentada. En l'època d'Elionor, els grans temes de la cavalleria i de l'amor cortès esdevindran figures immortals i és en aquesta transformació on succeeix el miracle literari del s. XII a França. Les pròpies llegendes «Asturianes» es transformen en llegendes cortesanes, per la qual cosa, Elionor i la seva cort mereixen la gratitud de tots els temps i els indrets occidentals, car ha fet viure la força poètica que transpuja de temes com el «Tristà» o la cerca del Sant Grial. Elionor és contemporània intel·lectual de Pere Abelard i d'Eloïsa, tema que, després de vuit segles, segueix captivant-nos. Segueix Regine Pernaud amb un poema de Raul de Soissons dedicat a la reina Elionor:

Missenyora té, al meu entendre
ulls riellers, negres les celles
formós, més que daurat, el cabell
bell front, nas recte ben compostat
color de roses i lliris
boca vermella i suau,
blanc el coll sens bronzejar,
gorja de mitja blancor
pacient, dòcil, joiosa
la feu Déu Nostre Senyor.

.....
(l'original en provençal)

Interior de la Sinagoga el Miqweh (s. XI i XII)

ribetejat de fil de plata, apareix davant la cort que reunia molts cavallers i molts joglars. S'inclina davant el Rei i ocupa un lloc on lluny d'ell. Junts escolten el trobador que conta la seva narració (es tracta de «Castia Gilos»). És tan bella que ben aviat no hi ha a la cort ningú, ni baró ni cavaller ni damisel.la ni donzell que no vulgui saber-la de memòria. Alfons i Leonor comptaven entre els seus comensals Guihem de Bergadan (una mena de «Don Juan» anticipat), poeta ple de talent, Forquet de Marsella (posteriorment bisbe de Toulouse) i d'altres com Perdigan, Peire Roger, Gurau de Calausou i, sobretot, Paire Vidal, qui no deixa de fer elogis sobre aquesta cort oberta o sobre la liberalitat del Rei i de la Reina. ⁽¹⁸⁾

Un cop vist, a grans trets, el context històric i literari en el qual es desenvolupa Ramon Vidal, la seva obra ens sembla identificada amb ell mateix i encara és més representativa, car no sols excel.leix com a trobador, ans també com a gramàtic. Les seves «REGLES» són la primera gramàtica escrita en llengua romanç, segons afirmació d'Antoni Comas i de tots els tractadistes que, des de sempre han prestat atenció a l'obra de Vidal. I quan Menéndez y Pelayo afirma que la gramàtica de Nebrija "és, sens dubte, el més antic dels llibres de filologia romanç", es refereix a llibres impresos. Les «REGLES» de Ramon Vidal, si no com a llibre, sí com a tractat, el precedeixen de forma notable i representen una fita en la història de la literatura.

Les «REGLES» o «RASOS DE TROVAR» tenen una intenció didàctica destinada a aquells que pretenen ser trobadors i emprar la llengua literària amb més

perfecció, donant-ne la pròpia definició en dir: "Quar trovars e xantars son movemenz de totas galliardias". ⁽¹⁹⁾

Segons els criteris d'Antoni Comas, l'obra de Vidal està repartida així:

REGLES I RASOS DE TROVAR

POEMES ÈN TROBES RIMADES

I CASTIA GILOS

II SO FO EL TEMPS C'OM ERA JAYS

III ABRIS ISSIE MAYS INTRAVA

POEMES BREUS

I BELH M'ES QUAN L'ERBA REVERDIS

II ENTRE – L. TAUR E.L DOBLE SIGNE

III TAL CHASONETA FERAY

POEMES FRAGMENTARIS

IUNS E DIMARTZ, MATINS E SERA

VER QU'EMAN POT HON PER POESSIES

AMORS NO N'ES VILA NI DECONOISSENS

PLASERS PLASERS TANT VOS AM E US DIR

«REGLES»

Les «REGLES» de Ramon Vidal de Besalú, així com la «DOCTRINA DE COMONDRE DICTATS», es troben a la Biblioteca Central de Barcelona, manuscrit n.º 239, foli 24 i semblen redactats a principis del segle XIII. Té 35 coples de 5 versos i a la tesi doctoral d'A. Comas es

(18) Regine Pernaud, Obra esmentada.

(19) Antoni Comas, Obra esmentada.

troben transcrits al castellà.⁽²⁰⁾ Examinat físicament el manuscrit, es troba contingut en un volum relligat en pergami. La seva cal·ligrafia és clara. Els títols són escrits en tinta vermella, que adorna també les majúscules i consta de 184 folis numerats. El foli 3r. comença: "La primeyra parr del alphaber lo qual (...) per una dona nomenada Carmer ninfa. Segons que diu fanr y fo doruns fou de Sanno q'es on villa de mar della Sicilia. E for ona deles per que ço dira Sibilla..." És doncs una curiositat conèixer que Vidal tingué una col·laboradora que li feu l'ordenació de l'alfabet (explicat a continuació).

El foli 12 comença així: "Ço en Ramon Vidals de Besuldu"... per entendre que molts trobadors fallen... I novament repeteix: "Per ço com en Ramon Vidals ay vist e conegut que pauchs homens seben ne han sabuda la dreita maneyra del trobar vull fer aquest llibre per tal de ver conixer i saber quins son els trobadors que han trobat i que han ensenyat millor a aquells que voldran apredre a seguir la dreita manera de trobar"

El títol de «REGLES» es troba únicament en aquest manuscrit de Barcelona (i la seva còpia de Madrid). Es tracta d'un document de gran interès que reuneix uns altres 9 tractats gramaticals, la qual cosa el converteix en inapreciable sota el punt de vista gramatical, filològic i literari. S'intitulà també "Dreita Maniera de trobar".

Aquest document havia pertangut al convent dels Carmelites de Barcelona i durant un temps es cregué perdut, però se sabia de la seva existència per una cita del Pare Villanueva al seu "Viatge Literari".

La mateixa obra està continguda en cinc manuscrits amb el títol de «RASOS DE TROVAR» i es troben respectivament a: La biblioteca Laurenciana de Florència, la biblioteca Ricardiana de Florència, la biblioteca Vaticana, la biblioteca Nacional de París i la biblioteca Nazionale Centrale de Florència.

En aquests manuscrits, el text de Vidal està molt més explicat i constitueixen una família a part. El text de Barcelona és eminentment més catalanitzat, segurament per obra del copista, car Vidal és persona acurada quant a la llengua provençal.

La intenció de Vidal en escriure les «REGLES» sembla clara, ja que ell mateix diu que els trobadors, especialment els catalans, s'equivoquen i fins i tot enumera les equivocacions. La seva importància deriva del fet que Vidal no és imitador, sinó iniciador de la gramàtica vulgar.

Montsalvatje insisteix sobre aquesta obra, dient que fou escrupolosament editada en la segona de les "Grammaires proveçales" que Mn. Guessard, professor de l'École Imperiale de Chartres, publicà el 1648, donant a conèixer la gramàtica d'Hug de Faidet i la de Ramon Vidal editada per A. Franch, a París. «LES REGLES» constitueixen la primera obra d'una escola de tractadistes⁽²¹⁾ gramaticals que es tanca en ple s. XVI amb "La Nova Art de Trovar" (de F. d'Olesa, 1480) quan en ple

renaixement es pretén revifar la "Gaia Ciència". Les «REGLES» s'han perpetuat al llarg de la literatura i el mateix Marquès de Santillana ens parla de Vidal,⁽²²⁾ així com ho fan Pedro de Segovia, Villena, etc., confonent-lo de vegades amb Arnau Vidal, fundador del Consistori de Tolosa o "Acadèmia de Gaia Ciència" creada el 1323.

Quan Ramon Vidal diu: "Tota genz, cristianas, juevas, sarracenas, emperador, princeps, rei, duc, comte, contor valvasor, clerga, borges, vilans, paues et granz, menton totz jorus entendement en trobar al cantar..." pàg. 119 Hist. de la Literatura de M. de Riquer) proclama la universalitat de la poesia en totes les esferes socials i també que és patrimoni de cristians, jueus i sarraïns, (la qual cosa és comprensible, car Ramon Vidal coneixia la cort de Toledo).

La «DOCTRINA DE COMONDRE DICTATS» segueix les «REGLES» en un petit tractat on està explicat com han de ser compostos els 16 gèneres poètics provençals i que són els següents: cançó, vers, lays, serventesch, retrenxa, pastora, dança, plant, alba, ayta, estamida, somni, guezolensca, discort, cobles, esparses i tenso.⁽²³⁾ L'autenticitat d'aquest text ha estat posada en

(20) Fragment d'introducció a les «REGLES» transcrit de Montsalvatje i Fossas, Obra esmentada:

"Perço com en Ramon Vidals ay vist e conegut que pauchs saben ne han sabuda la maneyra del trobar vull heu far aquest libre per dar a conexer, es assaber qual trobador ha meyls trobat atressi deu hom instruir o menar lo saber de trobar..."

Versió Catalana (M. de Riquer, Obra esmentada, pàg. 119).

"Per tal com jo, Ramon Vidal he vist i conegut que pocs homes saben hi han sabut la dreita manera de trobar, vull fer aquest llibre per tal de fer conèixer i saber quins són els trobadors que han trobat i que han ensenyat millor a aquells que voldran prendre a seguir la dreita manera de trobar..."

(21) Montsalvatje i Fossas, Obra esmentada.

(22) Ramon Vidal de Besalú: home prou entès en les arts liberals, gran trobador, en «proverbios gloriosos e doctrina y puntuosa ensenanza». Recollit per Antoni Comas a la seva esmentada obra.

(23) "DOCTRINA DE COMONDRE DICTATS". Fragment transcrit d'Antoni Comas, Obra esmentada: E primerament deus saber que Enço deu parlar d'amor plazament... si vols fer vers due parlar de varitatz de exemples o de proverbis de cansor... Si vols fer lays deus parlar de Deu... Si vols fer sinventez deus parlar de fayt d'armes... Si vols fer retrenza sapies que deus parlar d'amor segons l'esiament en que seras... Si vols fer pastora deus parlar d'amor en ayta sembla com en l'a ensenyaray: si acoste a pastora... Si vols fer dança deus parlar de e plazament en quelque estamen ne sias... Si vols fer plant d'amor o de tristor deus la rho continuar... Si vols fer alba, parlar d'amor plasament e atressi lanzar la dona en vas o de que la fares... Si vols fer gayto te pu enocera o valer ab ta dona... Si vols fer estampa pots parlar de qual que fay vuller, Si vols fer somni deus parlar d'aquells coses qui s'eseriviayers que hajes somiades vistes o perlades en durmen... Si vols fer gozozese deus parlar de gelozia contrastan de fay d'amor... Si vol fer esperasen pots. les fer en qual se te vuller o deus seguir les rimes del cant... Si vols fer trence deus. la prendre algunse que haja bella nota".

Al final diu: "Aixi son complides les dites regles ordenades per doctrina de trobar, per la qual doctrina cascus qui ba lesgart e le veja, si es subtils d'intenció, pora legerament benir a perfecci de la part de trobar".

dubte. Els catalanismes hi són més nombrosos que a les «REGLES» i sembla ser que provenen de diferent mà.

Les «REGLES» són sens dubte, allò més important de la producció de Vidal i allò que li ha donat fama universal, car transcendeix la seva obra com a trobador i la fa sobresortir d'entre els autors de la seva època i gènere.

POEMES EN TROBES RIMADES: «CASTA-GILOS»

És una novel·la rimada escrita en versos octosil·làbics en nombre de 450, de gran valor lingüístic i que sembla haver estat escrita el 1171. El manuscrit es troba a la Biblioteca Nacional de París, frn. 22543, fol. 132-133. En aquesta novel·la, Ramon Vidal diu que, trobant-se a la cort d'Alfons VII de Castella i de la seva esposa Elionor Plantagenet, comparegué un joglar desitjós de contar l'«aventura» succeïda a un vassall aragonès, narració que és el tema d'«Astia-Gilos» i que és tractat així: El cavaller Alfons de Barbastre tenia una esposa anomenada Elvira, i que era sol·licitada per Basquel de Cutada, vassall del Marit, sense que ella, però, li fes cap cas. Els cortesans contaren a Alfons de Barbastre el que succeïa, tot pronosticant-li que la seva esposa acabaria cedint. El marit fingí que se n'anava a la guerra, però la mateixa nit retornà al castell i s'apropà a la seva dona fingint que és Basquel de Cutada i requerint-la d'amors. Ella, adonant-se que es tractava del seu marit, ho dissimulà i tot fent grans demostracions de fidelitat conjugal li donà finalment una pallissa. El deixà tancat a la seva cambra i se n'anà a la de Basquel de Cutada, a qui es donà. L'endemà, Elvira diu a la seva gent que Basquel de Cutada ha volgut forçar la seva cambra, on l'ha deixat tancat. Els vassalls entren disposats a castigar el culpable. Alfons de Barbastre repeteix a tothom que ell és el seu senyor, però ningú no el creu. Aquesta còmica situació es prolonga fins que s'adonen de qui és. Demana perdó a la seva dona (que tot just li ha estat infidel) i s'excusa davant Basquel de Cutada (qui, en realitat, l'ha traït). La narració acaba maleint els gelosos

Es tracta d'un argument molt del gust de l'època, en la qual Ramon Vidal mostra ser un narrador de gran mèrit.

POEMES EN TROBES RIMADES: "ABRILS ISS'E MAYS INTRAVA"

El manuscrit es troba a la biblioteca Nacional de París, fr. 22543 F. 136. ⁽²⁴⁾ Té 1773 rodolins i sembla que va ser escrit abans de 1213. És una copla ornativa amb exaltació i descripció de la primavera, molt típica de la poesia provençal, de la qual es troben diversos exemples. El fet que a l'inici es parli de BEZAUDUN és el motiu pel qual el poema és atribuït a Ramon Vidal de Besalú. ⁽²⁵⁾ En aquest poema, el mateix Ramon Vidal se situa un matí a la plaça de Besalú, lliurat a les seves reflexions amoroses:

"en la plassa de Bezardun,
e anc at me non ac negun
mes amors a mos penssamens"

El tema tractat és el següent: Un matí de primavera, quan els ocells canten amb la seva parella, per la terra, per l'aire i arreu regna la neu i el fred i arriben els fruits i les flors i a la vegada és clara i dolça l'estació, estava jo capficat a la plaça de Besalú, quan vaig veure arribar un joglaire vestit segons era costum en aquell temps. Em saludà i jo li vaig retornar la salutació i li vaig preguntar quina era la seva intenció i el joglar em respongué: Senyor, jo són un pobre lliurat a l'art de la jutglaria i a cantar i recitar i contar "romanç", trobes, salutacions i d'altres contes molt famosos, versos, cançons de Guiraut de Boernaih i d'Arnaut de Maruelh. Ara, però, no és com abans... I es lamentà que es reien d'ell i el despreciaven. Únicament els pretenciosos i els necis reïxen... i com que no volen fer-li cap cas, acudeix a visitar Vidal i a demanar que l'escolti, com si d'un missatge d'amor es tractés. Ramon Vidal el convida a sopar i després, asseguts en un prat, enraonen de la jutglaria. El petit joglar preguntà el "Dalfí" quina era la causa d'aquest

(24) Fragment provençal del poema «ABRILS ISS'E MAYS INTRAVA». Montsalvatje, Obra esmentada, pàg. 150.

"Abril assie mays intrava
e canscus des auzels cahntava
Josta sa par, que aut que bas;
E car remanion'atras
Vas totas partz neus e freidors
venion frugz, venion flors
E clars temps e dossa sazoz.
e eyeu m'estava cossires
e per amor um pauc embronex
sove'm que fo matí adonex
on la plassa de BEZAUNN;
e anc ab me non ac negun
mas amors emon penssamens
avion m'aísi solamen
c'alhors no. m podia virar
ni yeu que non o volgra far
s'autres no m'en fos ocaizos"

(25) Edició Milà i Fontanals, Edicions completes dels "Trovadores de España", Volum II, Barcelona, 1889.

(26) Aquest personatge, el «Dalfí» és el trobador Rober d'Auvèrnia (1169-1234). Antoni Comas, Obra esmentada. Segueix un fragment del poema «CASTIA GÍLOS» transcrit del mateix autor i obra.

"Una novas vos vuell comtar
que auzi dir a i. ioglar
en la cort del plus savi rey

del rey de Castella, n'Amfos
en qui era condutz e dos
Sens e valors e cortezia
e engents de cavalaria,
qu-el non ere enhs ni sagratz,
mas de pretz era coronatz
e de sen e de lialeza
e de valor e de proeza
e ac lo rey fag aiustar
man cavyer a man ioglar
en se cort e man ric baro;
e con la cort complida fo
vec la reina Lianors
e anc negus no vi son cors
estrecha venc en l. mantelh
d'un drap de seda, bon a belh"

canvi i ell li respongué fent la descripció d'un gran senyor, posant-li per exemple el rei Enric d'Anglaterra (espòs d'Elionor d'Aquitània), els fills d'aquest i tota una sèrie de senyors, els quals anomenà. Tot seguit, el "Dalfí" conta al joglar una anècdota d'un soldat espanyol (de l'Espanya ocupada pels moros), que admirava les qualitats d'un cabdill (o "almansor") qui, per a honrar-lo, li concedí el privilegi de cobrir-se amb un capell vermell. Cent anys després, un baró sarraí volgué fer el mateix, per considerar-se digne de tal honor, però fou severament reptat...

El «Dalfí» compara la liberalitat dels vells temps i la mesquinesa dels actuals. Posa també com a exemple els «almoravides» que dominaren amb el seu valor el Marroc, amb llurs descendents que, havent degenerat, foren dominats pels «almohades». El joglar segueix explicant que quan va deixar la cort del «Dalfí» d'Auvèrnia feu un llarg recorregut per diverses corts (que enumera) fins arribar a Besalú i pregunta a Ramon Vidal per què han degenerat les virtuts cavalleresques. Vidal respon fent l'elogi dels principals senyors del seu temps, des del rei Alfons de Barcelona i II d'Aragó, Alfons VIII de Castella, senyors de Biscaia, Lombardia, Provença, Empúries, etc. Acaba instruint el joglar, donant-li consells, tant dels coneixements que ha de tenir la joglaria com de la manera de presentar-se, vestir, saber actuar, complaure les dames... finalment hi afegeix: "Quant a mi, que Déu em porti a bon fi".

Els personatges que nomena el joglar abans d'arribar a Besalú són moderns, en canvi, aquells dels qui fa esment Ramon Vidal són de dues generacions posteriors. El to de pregona experiència i desengany que empra Vidal fa suposar que escrigué aquesta obra a les darreries de la seva vida. «ABRILS» pertany al gènere «ensenhamens», el qual apareix a l'inici de la decadència dels costums cortesans, tot fent un esforç per a mantenir-los. En conjunt, aquest poema és com una geografia trobadoresca i cortesana de finals de segle XII i inicis del XIII, de gran interès per comprendre l'àmbit de la poesia provençal d'aquesta època. És un cant a l'antic esplendor i pot ser considerat com a un repertori psicològic de la vida, l'ambient i els coneixements del joglar.

POEMES EN TROBES RIMADES: "SO FO E'L TEMPS C'OM ERA JAYS"

El manuscrit d'aquest poema es troba a la biblioteca Nacional de París i a la Vaticana (és l'únic de Vidal que hi és). Té 1608 versos. N'existeix un fragment que és propietat de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, dipositat actualment a l'arxiu municipal. És l'únic que figurava al repertori dels joglars castells de finals del s. XII. Sembla anterior a «ABRILS», escrit la primera meitat del s. XIII. Defensa l'«amor cortès» que té el seu origen en l'amor pur i no en la riquesa.⁽²⁷⁾

L'autor se situa com a protagonista en la persona del joglaret i el nom de Ramon Vidal és esmentat tres

cops de forma impersonal per Huc de Mataplana, com ho fa al principi de les «REGLES»: "Per ço com en Ramon Vidalis..."

Tema: Un cavaller ha servit set anys una dama, ella, però, no consenteix a passar a grau d'entendre». El cavaller ofereix el seu amor a una donzella. Quan la dama se n'assabenta, posa un plet en contra d'ell i decideixen de sotmetre'l a l'arbitratge d'un Senyor de Catalunya, Huc de Mataplana, a qui envien un joglar a fi que exposi el cas, amb la condició que respecti els noms (descripció del castell de Mataplana, dames i cavallers lliurats als jocs i a la conversa). Arriba el joglar i explica davant tota la cort el seu missatge a Huc de Mataplana. L'endemà reuneixen el poble i el judici decideix que el cavaller ha de tornar a l'amor de la dama i la donzella ha de renunciar-hi.

POESIES BREUS

Massó Torrents n'enumera tres:

I "ENTRE. L TAUR E. L DOPBLE SIGNE". El manuscrit es troba a la biblioteca Nacional de París F. 856 F. 34.

II "BEL M'ES QUAN L'ERBA REVERDIS". El manuscrit es troba a la biblioteca Nacional de París, Fr. Fol. 341. Martí de Riquer creu que fou escrit per Ramon Vidal.

III "TAL CHANSONETE FERAY"

Les altres quatre són fragments que apareixen en "So Fo el Temps" més els versos finals de les "REGLES".

Fragment de la II:

Belh m'es quan l'erba reverdis
e. l vergier son vestis de flors
e la fontayna especlarzis
e. ih ram son vermell de callors
landoncx m'es pres novels talans
cuns si'amoros e prezans
l'estiu o l yvern atrassi.

(27) Fragment del poema «SO FO E'EL TEMPS COM ERA JAYS», transcrit d'Antoni Comas. Obra esmentada.

"So fo el temps c'om era iays
e por amor fis e verais
cuades e de bon escuelh,
qu'on lemozi vas essiudlh
ac. i cavaier mot cortes
edrig franc e gent apres
o a tot afers e ric;
o car son nom ades nous dic
estar m. en fo se cor no. l say
o car el en sa torra lay
no fo ges diu barons maiers,
per que ses noms non ac tal cors
com a de comte o de rey
por sous dic que no fou se crey
senhor mas d'un castel basset,
mas nobles cors, que mans en met
de bas loc en ric et en aut
li donet que saup far azant
o d'avinen tot cant anc fetz"

Tan fuy overs ma dona fis
 que fin a la trobei, senhors,
 mas ara falh, si. m brunezis.
 per qu'ion me. n van mudar alhors;
 mes ara falh, si mo brunezis,
 e suy me partitz dels engans
 per autr'amor, cuy suy comans,
 per cuy totz mes cors chanta o ri".

FINAL

Antoni Comas, en les conclusions de la seva tesi doctoral, diu que no pot afirmar-se que Ramon Vidal de Besalú fos joglar. Cas d'acceptar tota l'obra de Vidal ens trobaríem amb un joglar que cultiva tota la poesia narrativa, la gramàtica, varietat que ja seria dubtosa en un trobador. (Encara que Rubió i Balaguer l'anomena «poeta joglar»).

La datació de la seva obra es dedueix de les dates d'«Abrils» i de «So Fo el Temps». Sense elles no hi hauria referències per a les «Regles» ni per al mateix, únicament podríem dir que és el primer de l'escola de tractadistes gramaticals de Catalunya. (pàg. 142 de l'esmentada tesi).

CONCLUSIONS

Aquesta modesta compilació solament pretén de reunir informació sobre la persona i l'obra de Ramon

Vidal, a efectes de divulgació, en una etapa històrica que coincideix amb el descobriment de la «Miqwe» de Besalú, tan relacionada amb la vida de la comunitat jueva que hi florí i de la qual el trobador que ens ocupa és personatge rellevant.

Aquest descobriment canalitza un nou corrent d'interès vers Besalú, el conjunt monumental del qual és ja de per si curull de mèrits històrico-artístics. Els visitants concrets són descendents d'aquells jueus que compliren a Besalú llur destinació històrica i tota informació que en faci esment és àvidament absorbida. Aquesta seria la segona justificació d'aquesta petita monografia.

D'altra banda, l'existència de la tesi doctoral d'Antoni Comas demostra un treball exhaustiu sobre la persona i l'obra de Vidal. L'extensió del tema, el rigor científic i la ingent tasca d'investigació li fan merèixer de sobre la publicació. Em permetré, llavors, des d'aquí, formular la proposta a les autoritats competents que la tesi d'Antoni Comas sobre la vida i l'obra de Vidal sigui publicada.

Finalment, crec que Besalú i tot Catalunya tenen un deute amb Ramon Vidal i aquesta publicació el situaria en el lloc que li correspon en el camp de la Literatura, la Filologia i la Gramàtica catalanes.